

VARLAM SALAMOV Cherry Brandy

A költő haldoklott. Éhezéstől felpuffadt, nagy kezefeje, csőformájúra nőtt, piszkos körmű, vértelen, fehér ujjai a mellén heverték, nem rejtette el kezét a hideg elől. Azelőtt bedugta az inge alá, a csupasz testére, de ott most túlságosan kevés volt a meleg. A kesztyűjét már rég ellopták. A lopáshoz csupán arcátlanság kellett, fényes nappal lopták el. A vaksi elektromos napot, amelyet bemocskoltak a legyek és még kerek drótkosárba is foglaltak, a magas mennyezet alá erősítették. A fény a költő lábára esett - mintha egy ládában feküdt volna a sűrűn egymás mellett álló emeletes priccsek egyik alsó helyének sötét zugában. Időnként megmozgatta az ujjait, úgy pattogtak, mint a kasztanyetta, és megtapogatta zubbonya gombját, gomblyukát, a kis gödröt rajta, lesöpört róla valami szemetet, aztán újra megállt a keze. A költő olyan hosszan haldoklott, hogy már fel sem fogta, hogy haldoklik. Néha fájdalmasan és majdnem érzékelhetően áthatolt az agyán egy egyszerű és átható gondolat, hogy ellopták a kenyerét, amelyet a feje alá tett. És ez olyan égetően félelmetes volt, hogy kész lett volna vitatkozni, káromkodni, verekedni, kutatni, bizonygatni. De erőtlén volt hozzá, s a kenyér képe egyre halványult...

És most másra gondolt. Arra, hogy valamennyiüknek át kell kelni a tengeren túlra, de valami okból késik a hajó, és jó, hogy ő itt van. És ugyanilyen könnyedén és homályosan a nagy anyajegyre gondolt a barakk naposának arcán. A nap nagy részében azok az események jártak a fejében, amelyek betöltötték itteni életét. A képek, amelyek felderengtek szeme előtt, nem a gyerekkor, az ifjúság, a siker képei voltak. Egész életében sietett valahova. Nagyszerű volt, hogy most nem kell sietni, hogy ráérősen gondolkodhat. És lassan a halál előtti mozdulatok egyformaságára gondolt - arra, amit megértettek és leírtak az orvosok, előbb, mint a festők és a költők. Hippokratész arca tűnt fel előtte - az ember halál előtti maszkját ismeri akármelyik medikus. A halál előtti mozdulatok titokzatos egyformasága szolgált ürügyül Freudnak a legmerészebb hipotézisekhez. Az egyformaság, az ismétlődés nélkülözhetetlen talaja a tudománynak. Azt, hogy a halál megismételhetetlen - nem orvosok, hanem költők tanulmányozták. Jólesett tudatára ébredni, hogy még tud gondolkodni. Az éhezés keltette émelygést már rég megszokta. És minden egyenrangú volt - Hippokratész, az anyajegy arcú napos és a tulajdon piszkos körme.

Az élet beleszállt és kiszállt belőle, haldoklott. Aztán újra megjelent az élet, kinyílt a szeme, gondolatai támadtak. Csak a vágyai nem tértek vissza. Sokáig élt a világban, ahol gyakran kellett megmenteni az emberek életét - mesterséges légzéssel, glukózzal, kámforral, koffeinnel. A halott újra életre kelt. Miért is ne? Hitt a halhatatlanságban, az igazi emberi halhatatlanságban.

Gyakran járt a fejében, hogy egyszerűen nem létezik semmiféle biológiai ok, amely miatt az ember ne élhetne örökké... Az öregség csupán gyógyítható betegség, s ha nincs ez a máig is megfejtethetlen, tragikus félreértés, akkor örökké élhetne az ember. Vagy amíg el nem fárad. Ő pedig egyáltalán nem fáradt bele az életbe. Még itt sem, ebben az átmenő barakkban, a "tranzitkában", ahogy előszeretettel emlegették az ittlakók. Ez a rémségek előcsarnoka volt, de nem maguk a rémségek. Ellenkezőleg, itt élt a szabadság szelleme, és ezt mindenki érezte. Előttük volt a láger, mögöttük a börtön. Ez a béke "útközbeni világa" volt, s a költő megértette ezt. Volt még egy útja a halhatatlanságnak, a tyutcsevi.

"Boldog, ki látta e világot végzetes perceiben."

De ha ő már, mint látjuk, nem lehet halhatatlan emberi alakban, testi valóságában - az alkotói halhatatlanságot már mindenképpen megérdemelte. A huszadik század legnagyobb költőjének nevezték, s ő gyakran gondolta, hogy ez valóban így van. Hitt abban, hogy a versei halhatatlanok. Nem voltak tanítványai - de vajon túrik-e őket a költők? Írt prózát is - rosszat -, írt cikkeket. De csak verseiben tudott valami újat adni a költészetnek, valami fontosat, ahogy mindig hitte. Egész elmúlt élete: irodalom volt, könyv, mese, álom, s csak a jelen volt valóságos élet.

Mindezt nem polemikus élel gondolta végig, hanem titkon, valahol mélyen magában. Ezekhez a tépelődésekhez nem volt elég szenvedélye. Rég elhatalmasodott rajta a közöny. Micsoda jelentéktelen ostobaság, egérfutkosás volt mindez az élet rossz terhéhez képest! Csodálkozott magán - hogy gondolkozhat így a verseiről, amikor már minden eldőlt, s ezt ő nagyon jól tudta, jobban, mint bárki. De hát ki? Kinek kell ő itt és kívül egyenlő? Valami oknál fogva mindezt meg kellett érteni, s ő várt... és megértette.

Azokban a percekben, amikor az élet visszatért testébe, és félig hunyt, zavaros szeme egyszer csak látni kezdett, szemhéja megremegett és megmozdultak az ujjai - visszatértek gondolatai is, amelyekről nem hitte, hogy az utolsók.

Az élet magától lépett be, mint egy hatalmaskodó háziasszony; ő nem is hívta, mégis belépett a testébe, agyába, belépett, mint a versek, mint az ihlet. És ennek a szónak jelentése először tárult fel előtte egész teljességében. A költészet volt az az életadó erő, ami éltette. Szó szerint. A versek kedvéért élt, a versekkel élt.

Most annyira szemmel látható volt, olyan érzékelhetően világos, hogy az ihlet volt az élet: halála előtt adatott megtudnia, hogy az élet nem volt más, mint ihlet, igen, ihlet.

És örvendett, hogy megadatott neki felismerni ezt az utolsó igazságot.

A versek jelentették az egész, az egész életet: a munka, a lódobogás, a ház, a madár, a szikla, a szerelem - az egész élet könnyen belefért a versekbe, és kényelmesen elhelyezkedett bennük. És ennek így is kellett lennie, hiszen a versek - szavak voltak.

A strófák most is könnyen életre keltek, egyik a másik után, és bár régen nem írta le, le sem tudta írni verseit, a szavak mégis könnyen feltámadtak, egy-egy adott és minden alkalommal szokatlan ritmusra. A rímek voltak a kutatók, a szavak és fogalmak mágikus kutatásának műszerei. Minden szó a világ egy része volt, válaszolt a rímnek, s az egész világ valamilyen elektronikus gép sebességével száguldott előtte. Mind azt kiáltotta: engem válassz! Ne, engem! Nem kellett keresni semmit. Csak eldobálni kellett. Mintha két ember lett volna jelen - aki alkot, aki teljes iramban meglódította a lendkereket, meg a másik, aki válogat és időnként leállítja a megindított gépezetet. És látván, hogy ő - két ember, a költő megértette, hogy most igazi verset ír. És aztán, ha nem írta is le? Leírni, kinyomtatni: hiúságok hiúsága. Ami nem önzetlenségből születik, nem a legjobb. A legjobb az, amit nem írtak le. Ami megszületett és eltűnt, nyomtalanul semmivé foszlott. Csak a semmivel össze nem téveszthető alkotómunkát érezte, csak az bizonyította, hogy megalkotta a verset, hogy nagyszerűt alkotott. Nem téved-e? Csalhatatlan-e alkotói öröme?

Eszébe jutott, hogy költőileg milyen gyámoltalanok voltak Blok utolsó versei, és mintha Blok ezt nem értette volna...

A költő megálljt parancsolt magának. Ezt könnyebb volt megtenni itt, mint valahol Leningrádban vagy Moszkvában.

Most azon kapta magát, hogy már régen nem gondolkozik semmin. Az élet megint kiszállt belőle.

Hosszú órákat feküdt mozdulatlanul, s akkor váratlanul meglátott a közelében valami célgömbhöz vagy geológiai térképhez hasonlót. A térkép néma volt, s ő gondosan igyekezett megérteni, mit ábrázol. Jó sok idő telt el, amíg felfogta, hogy a tulajdon ujjait látja. Ujjai végén még ott voltak a tövig szívott, végigszopott mahorkacigaretta barna nyomai - az ujjbegyeken tisztán látszott a daktiloszkópiai rajzolat, akár egy domborzati térképen. A rajzolat egyforma volt mind a tíz ujján, a fák évgyűrűihez hasonló, koncentrikus körök. Eszébe jutott, hogy egyszer gyerekkorában megállította a sétányon egy kínai, aki a házuk pincéjében működő mosodában dolgozott. A kínai megfogta az egyik kezét, majd a másikat, felfelé fordította a tenyerét és izgatottan kiáltott valamit a maga nyelvén. Mint kiderült, a szerencse fiának mondta a kisfiút, akit szerencsés jellel jegyeztek meg. Erre a szerencsejegyre gyakran emlékezett a költő, különösen akkor, amikor első versesfüzetét kinyomtatták. Most harag és ironia nélkül gondolt vissza a kínaira. Mindegy volt már neki.

A legfőbb, hogy még nem halt meg. Mellékesen: mit jelent az, hogy meghalt, mint költő? Valami gyermekien naiv dolog kell hogy legyen a halálában. Vagy valami szándékolt, valami színpadias, mint Jeszenyinében, mint Majakovszkijében.

Úgy halt meg, mint egy színész - ez még érthető. De vajon úgy halt-e meg, mint egy költő?

Igen, megsejtett valamit abból, ami várt rá. A tranzitlágerben volt ideje sok mindent megérteni és megsejteni. És örült, csendesen örült erőtlenségének és reménykedett abban, hogy meghal. Eszébe jutott egy régi börtönbeli vita, hogy mi a rosszabb, mi a szörnyűbb: a láger vagy a börtön - senki nem tudta igazán, spekulatív érveket sorakoztattak fel. És milyen kegyetlenül mosolygott az az ember, akit a lágerből hoztak ebbe a börtönbe! Örökre megjegyezte a mosolyát, úgyszólván még felidézni sem merte.

Lám csak, milyen ügyesen becsapja őket - azokat, akik kerek tíz évre idehozták - ha most meghal! Néhány éve még száműzetésben volt és tudta, hogy örökre feljegyezték a különleges listákra. Örökre?! Az arányok eltolódtak és megváltozott a szavak értelme.

Újra érezte, hogy kezd beléáradni az erő, igen, dagadni, mint a tenger. Többórás dagály. Nyomában ott az apály. De hiszen a tenger sem távozik tőlünk mindörökre. Még visszatér.

Váratlanul enni kívánt, de nem volt ereje megmozdulni. Lassan, nagy nehezen felderengett, hogy a mai levesét odaadta a szomszédjának, hogy egy bögre forró víz volt az egésznapos tápláléka. A kenyéren kívül, persze. De a kenyeret régen osztották, nagyon régen. A tegnapit meg ellopták. Valakinek volt még ereje lopni.

Így feküdt, könnyedén és lélektelenül, amíg fel nem virradt a reggel. A villanyfény kissé elsárgult és nagy furnértálcákon behozták a kenyeret, mint mindennap.

De ő már nem nyugtalankodott, nem nézte ki magának a serclit, nem sírt, ha nem neki jutott. Nem tömte a szájába remegő kézzel a pótadagot - és a pótadag egy pillanat alatt elolvadt a szájában, orrcimpái megfeszültek, egész lényével érezte a friss rozskenyér ízét és illatát. A pótadag már nem is volt a szájában, pedig még nyelni sem volt ideje vagy megmozdítani az állkapcsát. A falat kenyér elolvadt, semmivé lett, és ez csoda volt, egyike a sok itteni csodának. Nem, most nem nyugtalankodott. De amikor a kezébe adták a napi kenyéradagját, átfogta vértelen ujjaival és a szájához szorította. Harapdálta skorbut-pusztította szájával, vérzett az ínye, a fogai inogtak, de nem érzett fájdalmat. Minden erejével a szájához szorította a kenyeret, tömte, szívta, tépte és rágta...

Szomszédai fékeztek meg: - Ne edd meg mind, majd aztán megeszed, később... És a költő megértette. Tágra nyitotta a szemét, de nem engedte ki szederjes ujjai közül az összevázott kenyeret. - Később? Mikor? - kérdezte tisztán érthetőn. És lehunyta a szemét.

Estére meghalt.

Csak két nappal később "írták le". Leleményes szomszédainak sikerült a kenyérszűrésnél két napig megkapni a halott adagját; a halott felemelte a kezét, mint egy bábu. Így hát két nappal előbb halt meg halála dátumánál. És ez nem elhanyagolható részlet jövőbeli életrajzi számára.

(Rab Zsuzsa fordítása)